

Könyvbemutató, 2020.09.14, Szeged, Somogyi Könyvtár

Kedves vendégek, köszönöm, hogy ebben a vírusjárta időkből is megtisztelték ezt a rendezvényt, amely egyfelől egy könyvbemutató, másfelől egy különös projekt – tehát egy egyszeri és jól definiálható lépésekből álló aktivitássorozat – első állomása.

Egy könyvbemutatón – a konvenciókat betartva – Baka Istvánt kellene méltatnom, hangsúlyoznom, hogy a helye ott van a magyar líra jelesei között, súlyos metaforáiból kellene idéznem, esetleg vissza kellene emlékezni egy-egy jópofa megnyilvánulására, sőt, bennfentességemet illusztrálандó, egy-két sztorival is színesíthetném a beszédemet. Ha nem fognék nagyon mellé, akkor a közönség némi áhítattal, vegyes megilletődöttséggel, majd diszkrét kuncogással nyugtázná az elhangzottakat, aztán mikor vége szakad ennek a kis megemlékezésnek, néhány kézfogás és „*ja, de jó*”, „*gratulálok*” után mindenki hazaindulna – és minden maradna a régi. És minden a régi maradna...

Éppen ez utóbbi miatt a konvenciókat most nem tartom be, és nem csak azért nem, mert Baka István irodalmi hagyatéka a legkevésbé sem szorul az én méltatásomra. Baka Istvánnak anélkül is a legnagyobbak között a helye, hogy egy hozzám hasonló laikus azt dadogva erőltetné.

A költő személye kapcsán elsőre talán szokatlan dolgot emelnék ki, és nem is véletlenül.

A születése és halála között eltelt alig több mint 47 év pontosan 17 723 napot számlál. Megismétlem, 17 723 napot. Ennyit élhetett meg születésének vasárnapjától addig a pillanatig, amíg fején fejhallgatóval – állítólag Mahlert hallgatva – utolsót dobant a szíve azon a szerdai napon.

Ez a 17 723 nap durván 560 hónap és mindössze 2240 hét. Ha csak a felnőtt korát nézzük, akkor alig több mint 1100 hét. 1100 hétfő és 1100 kedd és szerda és vasárnap. Ezekbe a megdőbbentően kisszámú napokba, vasárnapokba és hétfőkbe és a többibe zsúfolódik bele Baka István létezésének minden mozzanata. A kisiskoláskor, a kamaszodás kínjai, az eszmélés évei; tanulni, párt választani, apának lenni, nem utolsósorban pénzt keresni – és persze szövegekkel bibelődni. Ebbe a 2240 hétbe zsúfolódik bele minden, amit Baka Istvánnak az emberi létezés felkínált, és amit egyidejűleg ki is kényszerített. A verseiből nyilvánvaló, hogy Baka István mélyen átélte a létbevettség furcsa és misztikus transzcendenciáját.

A korlátozott és rövidre szabott létezés kegyetlen banalitásának megélése nem kivételes dolog, sokak osztályrésze, különösen, ha megrettennek az elmúlástól, de csak kevesen vannak, akik ezt a furcsa érzés-komplexumot az emberi nyelv, az irodalom vagy a költészet eszközeivel is képesek visszaadni.

Jómagam csak három illetőt ismerek: József Attilát, Baka Istvánt és egy magát hajdanában Max-nak nevezni szerető németet, Winfried Georg Sebaldot. Vélhetően többet tudtak és éreztek meg a valóságból és talán a valóságon túli titkokból is, mint az ildomos lenne egy halandónak, mert a Teremtőjük mind a hármójukat gyanúsán fiatalon taposta el.

Ha most azt gondolják, lett volna választásuk, úgy gondolom, tévednek. Az ilyen mélységekbe merészkedő alkotókat belső kényszer űzi, hajtja előre, míg aztán egyszer csak elérnek arra a bizonyos „homokos, szomorú, vizes síkra”, ahol az odatévedt már csak egy dolgot tehet:

*szétnéz merengve és okos
fejével biccent; nem remél.*

Az erre a világok határán álló síkra eljutó pedig – ha jól méri fel az helyzetét – sokkal többet nem is jelenthet ki, mint

*Én is így próbálok csalás
nélkül szétnézni könnyedén.
Ezüstös fejsze-suhanás
játszik a nyárfa levelén.*

Baka István is többször megjárta ezt a tájat, és pontosan tudta, mire vállalkozik, mit miért csinál, milyen útra lép, minek mi az ára. „*Aki verset ír, önmagát égeti...*” – írta egy Jeszenyiről szóló kis írásában. Baka maga is jól ismerte azt a József Attila-i síkot, és annak ellenére, hogy verseiben újra és újra a létezésnek az értelmet nélkülöző kegyetlen banalitását vizualizálja, az utolsó pillanatig küzdött az ellen, hogy mindent maga mögött hagyva, könnyedén nézzen szét, miközben az a bizonyos ezüstös fejsze-suhanás játszik a nyárfaleveleken.

Az oly annyira vágyott nyugalom, a belső feszültségek csitíthatása ilyen alkotók esetében szinte lehetetlen. Sem az alkohol, sem más nem képes kordában tartani azt a kényszert, hogy a világról alkotott víziójukat formába öntsék. Aztán szinte törvényszerűen beleroppannak ebbe a küzdelembe.

Baka így ír erről a félelméről, szorongásáról:

*Mint vámpír, aki sírboltjában ébred,
hogy újakezdje a kárhozatot
megrettenek, ha nyugtomból az ének
felébreszt s gyűjt a számra vérhabot,*

*nem akarom többé kiszívni élő
napoknak szűzies-fehér nyakát, –
már a Tejút is szemfogam nyomát
viseli*

Találó, pontos kép, tökéletes önreflexió.

*

De térjünk vissza a projektre!

A konvenciókat felrúgva mindössze arról a projektről szeretnék némi információt adni, amelynek első terméke ez a kis kötet.

Miről is szól ez a projekt?

Röviden úgy válaszolhatnám meg a kérdést, hogy **adósságaink törlesztéséről.**

Arról az ölnkbe hullott, ingyen kapott kincsnek az ellentételezéséről, amelyet Baka Istvántól kaptunk, és amelyért oly hatalmas árat fizetett.

Igyekszem ezt megmagyarázni. Jómagam is fogyasztója vagyok némely nagy alkotó termékeinek; olvasom őket, hallgatom a zenéiket, újra és újra rácsodálkozom egy-egy képükre. És ilyenkor, néha eszembe jut a tartozásom.

Amikor egy-egy számomra fontos verset újra és újra izlelgetek, amikor egy-egy zenei frázistól újra és újra felizzik bennem valami, amikor egy általam szeretett festő képére ezredszerre is meredt szemmel bámulok, és ez szinte fizikai élvezetet okoz, akkor néha belém nyíllal, hogy ez a fickó a vonat alá mászott, emez meg részegen kiugrott az emeletről, és szétloccsant a feje a budapesti járdán, amaz meg egész életében alkohollal csitította a bensőjében tomboló rettenetet; ezt a szifilisz örölete készítette csodás dallamok megírására, amazt meg valahol elásták, és most nagyjából a bécsi Ring aszfaltja alatt nyugszik, miközben még Bach is feldolgozta a dallamait.

Mi pedig, akiket nem vert meg Teremtőnk ilyen készletekkel, élvezzük ezeket a műveket, óvatosan, lábujjhegyre állva leleselkedünk be a magas kerítésen, amely mögött a művészek teremte univerzumot csodáljuk, de eszünk ágában sincs bemerészkedni a falakon túlra, ahol talán a paradicsomot, talán a poklot, esetleg egyszerre mindkettőt tapasztalhatnánk meg.

Baka István esetében is ebben a furcsa ellentmondásban feszül az adósság ténye. Az adós pedig nem más, mint a magyar nyelven beszélő, a magyar kultúrába gyökerező magyar társadalom minden tagja, mi mindannyian, akiknek létigenlő önreflexióihoz elengedhetetlenül szükségesek az olyan magyar nyelvű textusok is, amelyek Vörösmarty, József Attila és Baka István tollából születtek meg.

Baka István halála óta huszonöt év telt el. Érdeklődéssel vegyes csalódottsággal figyeltük azt a folyamatot, amely a költői életmű ismertségének terjedését írja le, és sokan nem voltunk elégedettek. Jőmagam az elmúlt huszonöt évben azt vártam, mikor jön el a pillanat, amikor a Baka-verseket felkészült irodalomtanárok mutatják be a középiskolákban, bámulatba ejtve tizenéves tanítványaikat. Nem kevés helyi adót is fizető polgárként vártam, hogy Szeged városa, amely nem volt túlságosan méltányos az itt lakó költővel, mikor nevezi el Baka István lakótelepnek a városrészt, ahol lakott, mikor állít neki méltó szobrot. Vártam, hogy az irodalmat kedvelő laikusok nagy tömege mikor ismeri meg ezt a párját ritkító életművet.

Láttam persze azt is, hogy néhányan már-már a mániákusság határát súrolva dolgoztak azon, hogy a Baka életmű a legszélesebb körben ismert legyen; róluk egy szomorú aktualitás miatt külön is ejtek majd néhány szót.

Mindezek ellenére többen úgy látjuk, hogy a költő még ma, huszonöt évvel a halála után sem foglalja el azt a helyet, amelyet az életmű minősége alapján megérdemelne. A projekt indulását megelőzően a miértekre kerestük a választ, hiszen az életmű megítélésben nagyjából konszenzus van az irodalommal hivatásszerűen foglalkozók körében. Hogy mire jutottunk, erről szeretnék néhány szót szólni.

*

Amikor magam voltam gyerek és kamasz – nem sokkal később, mint Baka István –, akkor Magyarországon egyetlen tévécsatorna működött, hétfőnkénti adásszünettel. Lassan és csendben peregték le a '60-as, '70-es évek. Az ábécékben a gazdagabb kiváltságosok téliszalámit vásároltak, rendszerint pult alól, a középréteg beérte a turista szalámmal, a dolgozó osztályok pedig a parizerért álltak sorba.

A régi és a mostani világ közötti különbségeket a fentiekén túl persze ezernyi módon karakterizálhatnánk, de én most csak egyet emelnék ki: azt, ami a mondandóm szempontjából fontos.

A napjaink internet-szörnyetegéből világra jött és a keresztségben a *social media* nevet kapó rettenetből, az ezernyi kábeltévés csatornából érkező, fültépő információs háttér zajhoz képest a '60-as, '70-es éveket valamiféle bársonyos csend övezte. Ha akkortájt, a létező szocializmus Magyarországon egy művész tehetsége, munkáinak minősége meghaladta az átlagot, kiemelkedő volt, az utat tört magának, átégetve a politikai hatalom állította falakat, és ha netán ez a monolitikus hatalom eszközként akarta volna felhasználni, akkor kitepte magát annak halálos öleléséből; és nem volt ez másképpen az Óceánon túl sem. Az igazi művészet mindig autonóm.

Az igazi minőséget soha nem övezte érdektelenség, és mindig akadtak olyanok, akik a mai ricsajhoz képesti csendben meghallották a távoli és halk üzenetet, mindig voltak olyanok, akik rezonáltak a művész munkájára.

Összehasonlíthatatlanul nagyobb volt a csend, mint manapság, amikor egyetlen másodpercre sem halkul el a bántó hangzavar, a különböző politikai oldalakról érkező manipulációs kísérletek, az immáron megtöbbszöröződő hatalmi csoportosulások zajos egymásra-vicsorgásai. Ebben a fészbukkos, twitteres, kábeltévés, bloggerek uralta világban az influenszerek napi 24 órában influálnak, a kilóra megvett közvélemény-formálók formálják a tömegek véleményét, a hivatásos műítészek jól definiált célok mentén osztják ki ítéleteiket. A *personal brand* építésében jártas szakemberek – a tervezett elhasználási időt is beépítve – konstruálják meg a médiában megfuttatott projektművészeket.

A művészi alkotások organikusnak mondható szelekciós mechanizmusa az a folyamat, amelyben bizonyos alkotások kiemelkednek a tengernyi próbálkozás közül, az a folyamat, amelynek során az életművek, mint a különböző fajsúlyú anyagok különülnek el egymástól. Némelyik felemelkedik és állócsillagként jelenik meg a magyarság kultúrájának az egén, a legtöbbje pedig lesüllyed, és csendesen hull a feledésbe.

Ennek a működésnek az egyik előfeltétele, hogy a mű elegendően sok emberhez jusson el, a befogadó közönséghez, az tudjon róla, megpróbálkozzék annak befogadásával, hogy aztán meghozhassa szubjektív ítéletét. Ehhez viszont, és így van ez a Baka művek esetében is, vagy a korábbi csendre lenne szükség, ami nyilvánvaló illúzió, vagy valakinek fel kell vennie

a kesztyűt, és napjaink médiavezérelt világához alkalmazkodva kell eljuttatni a Baka-életművet a tágabb olvasóközönséghez.

Erre a felismerésre jutottunk tehát!

Úgy látjuk, hogy ha a világ megváltozott, akkor az új világrénddel összhangban álló megoldásokat kell mozgósítsunk, olyanokat, amelyek a Baka-életművet eljuttatják a verseket kedvelők széles táborához. Ez Baka-projektünk célja, és a projekt első állomása ennek a kötetnek a megszületése.

*

És most néhány szó a kötetről.

Nem elsősorban irodalmi vájt fülűeknek szóló elemzéseket vártunk, amikor az írások elkészítésére kértük fel a potenciális szerzőket. Nem is a bulvárlapok műfaját megidéző, Baka Istvánról szóló, mégoly irodalminak tűnő, ivócimborás sztorizgatásokra, hanem egy-egy adott vershez kapcsolódó élményekre voltunk kíváncsiak, szubjektív, tudományoskodástól mentes írásokra. Még pontosabban: arra az élményre, amely egy-egy Baka-verssel való első találkozás áramütésszerű élményét is képes visszaadni.

Célunkat elértük.

Érkezett írás a Föld másik szegletéből, Ausztráliából, Erdélyből és a haszid zsidók lakta Brooklynból is. A tollat ragadók között – az irodalmat hivatásként üzökön túl – van zeneszerző, költő, újságíró, tanár, sőt fotóművész is.

Nagy veszteségünk, hogy Árpás Károlyt és Varga Magdolnát már nem tudtuk elérni, pedig terveink szerint helyük lett volna a kötetben. Árpás Károly súlyos betegsége megakadályozta ezt, de Bakáról szóló értő írásaival halála után is képes segíteni minket. Ezért köszönet és főhajtás neki és gyászoló özvegyének is, aki egyben szerzőtársa is volt.

Árpás Károly a költő életművének jelentőségével már a korai időktől kezdve tisztában volt, érdemei elévülhetetlenek. Ahogyan Bombitz Attiláé is, akinek a Baka életmű gondozásában komoly szerepe volt és van ma is; köszönet érte.

És most újra néhány szó Baka Istvánról, az emberről.

Az 1950-es évek legkeményebb időszakában cseperedő kisfiú szülei rendőrök, ami abban az időben jól meghatározott ideológia melletti elkötelezettséget jelentett. Az orosz tagozatra járó kamasz fiú útja egyenesen vezetett a Szegedi Egyetem magyar–orosz szakára. Ehhez a ma nem jól hangzó pedigéréhez hozzá kell tennünk, hogy a Leningrádban eltöltött egy évben már az orosz szamizdat irodalom olvasója, olyan szovjet/orosz költők munkái döbbsentek meg, ragadják magukkal, akiket a kommunista kultúrpolitika pusztított el vagy üzött el az országból.

A rendszerváltásnak nevezett valaminek az előszele a Komócsin név dominálta Szegeden éri; egyik felszólalója a ma népiesnek aposztrofált Lakiteleki találkozónak, miközben az akkor liberálisnak nevezett csoportosulásban vannak barátai.

A lezajlott politikai fordulat után az „orosz” érthető módon szitokszó lett, de sokak fejében ez az orosz/szovjet kultúrára és tudományra is vonatkozott.

Baka István tehát ismét csak magára maradt a világot és a benne való létezését borotvaéles pontossággal jellemző vízióival, amelyek egy része egy panelház ötödik emeletén született.

A '90-es évek első öt évének Szegedén sem az előző rendszert lebontó, immáron hatalomra jutott harcostársak, sem az előző rezsim újdemokratáivá átvedlett barátai – vélhetően történelmet formálni gondolt szerepjátékukba belefeledkezve – nem nagyon vették észre, hogy Baka István személyében egy tétova, depressziójával küzdő poetas doctus könyörög hozzájuk, hogy, mondjuk, végre telefont kaphasson. Ez utóbbit csak a példa kedvéért jegyeztem meg. (Szegény, ha tudná, hogy most annyi telefonja lehetne, amennyit csak akar!)

Talán csak a Délmagyarország c. lap volt az, ahol felismerték, hogy vélhetően egy zsenivel van dolguk. Jómagam akkor vettem meg ezt a lapot, amikor valamilyen esszéje jelent meg benne, olyanok, amelyekre újra és újra rácsodálkoztam. Szerb Antal-i könnyedséggel

beszél, írt a szovjet/országi költészet nagyságairól. És ma már azt is tudjuk, amit akkor még nem, sőt erős túlzásnak tartottunk, hogy már 1994-ben pontos láttelepet adott Európa és a magyarság, illetve tágabb értelemben kelet és nyugat viszonyáról *A káosz árvái* című kis írásában. (A Baka Alapítvány honlapján elolvashatják.)

Aztán hírt kaptam betegségéről, és a verseit fogyasztó olvasó rideg távolságtartásával, döbbenettel vegyes izgalommal vártam – ismerve korábbi verseinek súlyát –, hogy ebből a halál közeli létből mik születnek majd... Azóta is lelkiismeret-furdalásom van emiatt. De erről már beszéltem az előbb, úgyhogy itt abba is hagyom.

Köszönöm, hogy megtiszteltek minket a jelenlétükkel. Olvassák a költő írásait, és terjesszék a hírt, hogy a magyar irodalom egyik halhatatlana téblábolt hajdanában Szegeden, a Molnár és a Tápai utca sarkán.